

2. Иванова Л. И. Полисемия русских прилагательных линейного пространственного измерения (Категориальная специфика, семемная организация, семантические процессы): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01.– Воронеж, 1981. – 185 с.
3. Кардашук О. В. Семантичне поле простору: статус, структура, внутрішні зв'язки (на матеріалі прикметників української мови) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 1998. – 16 с.
4. Котнюк Л. Г. Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера : Автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Киевский гос. пед. ин-т иностранных языков. – К., 1986. – 23 с.
5. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення. – К. : Наукова думка, 1982. – 196 с.
6. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Отв. ред. докт. филол. наук В.П.Нерознак. – М.: Наука, 1985. – 335с.
7. Шевчук О. М. Словообразовательный потенциал имён прилагательных с пространственным значением и его реализация в современном русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 01 / Киевский гос. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1992. – 18 с.
8. Homers. Ilias. Text. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. – 333 s.
9. Homers. Odyssee. Text. – Leipzig und Berlin: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. – 248 s.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу семантичного простору прикметників зі значенням розміру в гомерівському епосі як окремого фрагмента старогрецької мовної картини світу. У статті визначено місце цих прикметників у мовній картині світу, подано картину лексичної сполучуваності прикметників, встановлено синтагматичні зв'язки досліджуваних ад'єктивів, лексико-семантичні особливості, зв'язки між семемами в середині поля та з іншими тематичними групами.

Ключові слова: параметричні прикметники, сполучуваність, сема, лексико-семантичний варіант, семантична структура слова.

The article is devoted to the analysis of semantic space of adjectives with the meaning of size in Homer epos as a separate fragment of the Old Greek language's world linguistic picture. The article determines the inner structure of their semantic field in the Old Greek language. It describes frequency characteristics and gives a general idea of adjectives combinability on the level of a separate word. The thesis defines syntagmatic bonds for the adjectives under study and lexical semantic peculiarities of parametric adjectives.

Key words: parametric adjectives, combinability, seme, lexical semantic variant, word semantic structure.

*Тетяна Пустовіт
(Вінниця)*

МОВА ІСТОРИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НАРОДУ (на матеріалі творів Д.Балашова)

Одним з головних завдань історичної літератури завжди було уславлення героїчних діянь минулого. У наш час активно розвивається етнопсихологія, якою встановлено, що національний характер – це реальність, обумовлена низкою соціокультурних та індивідуально-психологічних якостей, це “певна інтегруюча величина, що спонукає людину відчувати себе представником, частиною даного загалу. Що лежить в основі? “Кров”, походження? Історія відкинула, засудила всі форми расизму та теоретичного його обґрунтування. Вона дала відповідь: національний характер – не “кров”, а культура, система цінностей, що формувались та вкорінювались тисячоліттями,” – пише А.Гулига [4, с. 193].

Слов'янська історична література має давні багаті патріотичні традиції. Уже в усній народній творчості висловлені найбільш стійкі їх ознаки: безкорисне, самовіддане служіння Батьківщині, героїзм та мужність, високий злет людського духу, сплав шляхетних морально-етичних рис, любов до рідного порогу і готовність віддати життя в ім'я Вітчизни.

Сьогодні завдання письменника-історика – не тільки правдиво, художньо багатомірно, з історичною точністю відтворити події минулого, але й об'єктивно, з позицій наукового історизму пояснити, чому сталося саме так, а не інакше. Письменник постає і як емоційний оповідач, і як науковий інтерпретатор, виявляючи зв'язки минулого з сучасним та передбачаючи майбутнє. Не випадково у критиці відмічається, що протягом останніх десятиліть історична проза стала більш серйозною у науково-дослідницькому плані, де у чому навіть полемізуючи з ученими-істориками. Вона озброїлась науковими джерелами, літописами, грамотами, а головне – набула свого концептуального “романного” погляду на історію, яка сприймається як скарбниця народної пам'яті. Важливим елементом системи зображально-виражальних засобів твору на історичну тематику є передача «духу доби» за допомогою мовних засобів. Мова – найглибша загальновизначаюча структура у будь-якій національній культурі.

Мета роботи – розглянути ті особливості мови історичної літератури, які обумовлюють її роль у формуванні та збереженні історичної пам'яті, у вихованні любові та поваги до рідної країни, її історії.

Момент пам'яті актуалізувався в культурі у цілому та літературі зокрема не випадково. Правильно зазначив академік Д.С.Ліхачов: “Культура єдина. Історія культури – це історія людської пам'яті, історія розвитку пам'яті, її поглиблення та вдосконалення... Затримку в розвитку створює не прив'язаність до витоків, а відмова рухатись вперед... Культура рухається шляхом накопичень, а не відштовхувань від минулого” [7, с. 5]. Величезне значення духовної пам'яті для вкорінення національної та патріотичної самосвідомості народу визнавав нацистський ідеолог А.Розенберг, який стверджував, що достатньо знищити пам'ятники народу, і він уже у другому поколінні припинить своє існування як нація [6, с. 4].

Звертання до історії як скарбниці невичерпного національного досвіду, звісно не відкриття наших днів. Усвідомлення пам'яті як моральної категорії було з самого початку притаманно нашій літературі, починаючи з давніх часів: достатньо згадати видатний пам'ятник киеворуської літератури “Слово о полку Ігоревім”.

Сучасний письменник-історик не просто ставить ту чи іншу проблему, а доводить, що без відчуття своєї національної приналежності теперішня “техніцизована” людина існувати не може, як неможливе повноцінне “безпам'ятне” життя взагалі. Саме тому національно-патріотичний зміст стоїть в історичній оповіді на першому місці, обумовлюючи у кінці кінців її ідейний заряд. Але не менш важливе значення має і форма, яка в історичній літературі також є носієм національно-культурних цінностей, оскільки фіксує та доносить до сучасної людини закарбований у поняттях досвід, набутий народом протягом століть свого існування і актуальний в сьогоденні.

Концепція, яка стверджує, що сприйняття світу детерміновано саме мовою (тобто мова задає бачення світу), відома в науці як концепція Е.Сепіра – Б.Уорфа («теорія мовної відносності»), досить довго розглядалася лінгвістами як теорія «мовного шовінізму». Е. Сепір доводив, що люди живуть не тільки в об'єктивному світі і не тільки у світі суспільної діяльності, як це зазвичай вважають, вони значною мірою знаходяться під впливом тієї конкретної мови, яка стала засобом вираження для даного суспільства. «Було б помилковим вважати, – стверджує він, – що ми можемо повністю усвідомити реальність, не вдаючись до допомоги мови, або що мова є побічним засобом розв'язання деяких спеціальних проблем спілкування і мислення. Насправді «реальний світ» значною мірою несвідомо будується на підставі мовних норм даної групи. Ми бачимо, чуємо і сприймаємо так чи інакше ті або інші явища головним чином завдяки тому, що мовні

норми нашого суспільства допускають дану форму вираження» [11, с. 124]. Тобто, з точки зору Е. Сепіра, мова є втіленим у символах керівництвом до створення та функціонування культури. Інший фундатор концепції мовної відносності Б. Уорф також стверджував, що «ми розчленовуємо природу в напрямі, показаному нашою рідною мовою. Ми виділяємо у світі явищ ті або інші категорії і типи зовсім не тому що вони (ці категорії і типи) самоочевидні; навпаки, світ постає перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який повинен бути організований нашою свідомістю, а це означає в основному – мовною системою, що зберігається в нашій свідомості. Ми розчленовуємо світ, організовуємо його в поняття і розподіляємо значення так, а не інакше тому, що ми – учасники угоди, приписуючої подібну систематизацію. Ця угода має силу для певного мовного колективу і закріплена в системі моделей нашої мови» [15, с.361]. Отже, відмінності між культурами детерміновані мовними відмінностями. І та неминуча межа в розумінні людини іншої культури полягає саме в тому, що в нашій мові немає термінів для позначення деяких реалій, які створені і обумовлені мовою чужої культури.

Ідею, яка полягає в тому, що значення слів відображають і передають спосіб життя і образ мислення, характерний для конкретного даного суспільства (або мовної спільності) і тому являють собою безцінні ключі до розуміння культури, дуже точно виразив Д. Локк: «Навіть скромне знання різних мов легко переконає кожного в істинності цього положення: так, легко помітити в одній мові велику кількість слів, яким немає відповідності у другій. Це ясно показує, що населення однієї країни за своїми звичаями і за своїм способом життя визнано необхідним утворити і найменувані такі різні складні ідеї, яких населення іншої ніколи не створювало. Цього не могло б статися, якби мислення було продуктом постійної роботи природи, а не сукупностями, які розум абстрагує і утворює з метою найменування і для зручності спілкування» [9, с. 152].

При написанні твору, який ґрунтується на реальних фактах та подіях минулого, письменнику в першу чергу необхідно відтворити на основі матеріалів, що є в його розпорядженні, об'єктивну, історично коректну картину, і для цього – зрозуміти погляди, зацікавленості, особисті риси учасників подій. І жоден засіб не буде таким ефективним, як мова минулих часів, у якій якраз і знайшли відображення погляди, цінності, почуття далеких епох. У той же час автор твору належить сучасності, що, цікавлячись минулим, намагається осмислити його. Професор В.Юлін зазначає яскраво виражену тенденцію в розвитку сучасної історичної романістики – не стільки художнє відтворення, скільки аналіз та переосмислення історичних фактів та документів. Усе це обумовило особливий, «двошаровий» характер мови історичного твору, що поєднує у своєму складі лексичні ресурси часу, що зображається, і сучасності, оскільки сама специфіка жанру припускає існування складного хронотопу – співвідношення художньо-концептуального та авторського часу. Однією із задач письменника-історика, таким чином, є створення «ефекту присутності», відтворення колориту епохи, що зображається за рахунок мовних, речових, побутових і т.п. деталей. З цією метою автори творів на історичну тематику активно використовують архаїчну і діалектну лексику. Яскравим прикладом такого роду історичної прози є романи Д.Балашова, на адресу якого критикою не раз висловлювалися докори, що він надмірно переускладнює мову своїх творів, активно використовуючи архаїчні елементи; вказувалося також, що «орієнтація письменника на забуті або напівзабуті середньоросійські говірки не завжди забезпечена естетичною необхідністю і лише ускладнює сприйняття художнього тексту [14, с. 240].

З одного боку, з цим можна погодитися. На будь-якій сторінці тексту романів Д.Балашова (окрім публіцистичних глав) можна нарахувати десятки архаїчних та діалектних слів, а також авторських новоутворень, що покликані створити колорит стародавнього письма. З іншого боку, чи можна справді вважати таку ускладнену мову невинуватою в художньому творі? На це питання немає однозначної відповіді. Відома думка низки письменників і літературознавців (у тому числі В.Белінського, М.Горького, О.Потебні), що виступали проти засмічення мови твору застарілими і діалектними

словами. Проте в живій практиці літературної творчості процес словотворення, використання архаїчних і діалектних шарів лексики ніколи не припинявся і мав своїх прихильників. Наприклад, не можна заперечувати заслуг В.Хлебникова в галузі мовних пошуків. Він сприяв поглибленню уявлень про поетичну мову, «вказав на приховані в існуючій мові можливості, провів рішучий переворот до допушкінської мови, до фольклорного слова, до спільнослов'янської лексики (особливо української), до неологізмів і нової звукової семантики» [10, с. 32].

Обґрунтовувати особливості мови свого роману «Мирослав, князь Дреговічський» довелося і білоруському письменнику Е.Скобелєву, який також вдався до форми стародавньої оповіді. «Мені здається, – підкреслював Е.Скобелєв, – цього вимагала така неозора і відповідальна тема – відтворення цілої епохи в історії східного слов'янства. Довелося вдатися і до стилізації в мові, використовувати елементи староруської мови, – щоб зберегти аромат, міць і виразність мови наших предків. Стародавніми авторами цінувалося мистецтво дати в небагатьох словах духовний зміст, з тим, щоб кожний знаходив у них щось залежно від світогляду і досвіду і повертався до них знову і знову, черпаючи силу для життєвих звершень. Мені хотілося підкреслити саме цю традицію стародавніх руських писань» [12, с. 424].

Під цими словами міг би підписатися і Д.Балашов. На питання, чи свідомо він ускладнює мову своїх романів, використовуючи архаїчну і діалектну лексику, письменник відповів ствердно. У листі автору даної роботи він пише: «Стиль у мене навмисно такий. Узагалі, будь-яке навмисне спрощення мови не до блага, у мене є свій читач, якому мій (підкреслено автором – Т.П.) стиль подобається. Пам'ятається, Белінській лаяв Гоголя за вживання застарілих слів. Гоголя, проте, читають нині значно більше, ніж Белінського». Далі письменник говорить про те, що «старовина» багатьох слів відносна, що ми заганяємо себе в рамки словника у 60 тис. слів, тим часом, як у російській мові нараховується від 3-х до 4-х мільйонів слів і виразів, але «простий читач» користується набором у 8-12 тис. слів і виразів, а Еллочка Щукина обходила, як відомо, тридцятьма. «Де межа?» – питає Д.Балашов. І абсолютно справедливо стверджує: «Читача потрібно ще і учити мові. І взагалі, спрощення – не той шлях, на якому будується культура» [3].

Д.Балашов не самотній у своїх переконаннях. «Письменник – це словник! – відзначав А.Югов. – Потенційно кожне слово є безсмертним. Тобто, точніше кажучи, воно може на цілі століття пережити свою матеріальну відповідність. Навіть найзастаріліше слово, оголошене явно архаїзмом, може раптом воскреснути, підкоряючись законам мови, вживанню народному, відповідаючи вимогам моменту та доби» [13, с. 195]. В.Крупін відмічає: «Як дивно ставити питання, що схоже на окрик: чому письменник не пише на загальнозрозумілій мові? Він пише так, як говорили його батьки, діди, вже це одне і є право, і обов'язок зберегти мову батьків і дідів» [5, с. 3].

Таким чином, архаїчна і діалектна лексика – це не порожня словесна порода, що використовується для певної стилізації оповіді, а яскравий шар мови, що не тільки виконує в історичній оповіді ідейно-естетичну функцію створення характерів героїв, відтворення побуту і буття історії в живописній словесній формі, не тільки наближає до нас минулі століття у їх первозданності, але є також найважливішим засобом утілення національної свідомості народу, носієм його історичної пам'яті. В історичному жанрі (і в цьому його специфіка) мова виступає не тільки як засіб зображення думок, почуттів і дій людей (його первинна естетична функція), але є носієм фонемно-звукового життя слова, нерідко вже забутого, відтвореного автором повторно для життя через посередництво документів, літописів, оповідей, переказів, архівних джерел і т.д.

Сказане вище, безумовно, не означає, що письменник-історик обов'язково повинен насичувати мову своїх творів застарілими і діалектними словесними формами, – йдеться про розумне, концептуально необхідне словокористування.

Аналіз мови історичних творів, зокрема, романів Д.Балашова показує, що ані архаїзми, ані діалектизми жодною мірою не «псують» художньої мови, навпаки, виключно яскраво, соковито, образно передають побут і звичаї минулого. Особливості лексики циклу історичних оповідей, що належать перу письменника, визначені чіткою авторською позицією і є органічним елементом системи зображально-виражальних засобів. Твори Д.Балашова – яскравий приклад злиття історичної масштабності з художньою. У них чітко виявилися особливості сучасного історичного роману, в якому органічно поєднуються конкретні історичні реалії, що несуть правду життя, з творчою вигадкою, що не порушує цю правду, і в основі якого лежать філософські, психологічні, соціально-етичні колізії. Зображення минулого у Д.Балашова, як і у інших сучасних письменників-істориків не є самоціллю і нерідко є опорою для глибинного проникнення в сучасність, а це прямо відображається на розвитку жанру історичної прози, важливе місце у вивченні якого займає мова як першоелемент мистецтва слова, найважливіший показник специфіки історичної літератури.

Історична література – один з найефективніших засобів укорінення у свідомості народу пам'яті про минуле. “Ось чому так важливо виховуватись молоді в моральному кліматі пам'яті: пам'яті родинної, пам'яті народної, пам'яті культурної, – писав академік Д.Ліхачов... – Повага до праці наших предків, до їхніх трудових традицій, до їхніх знарядь праці, до їхніх звичаїв, навіть до їхніх пісень та розваг. Повага до могил предків. Усе це дороге нам. І подібно до того, як особиста пам'ять людини формує її совість, її совісливе відношення до її предків та близьких, до її родичів та друзів – старих друзів, тобто найбільш вірних, з якими її пов'язують спільні спогади, – так історична пам'ять народу формує моральний клімат, у якому живе народ” [7, с. 12].

Мова – універсальне втілення національної самосвідомості, властивостей національного характеру, історичної пам'яті народу в граматичних категоріях. Утілюючись у мові, історична пам'ять виступає як основа для розвитку історичного мислення, у процесі якого відбувається усвідомлення нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має свою історію, робить свій внесок у розвиток світової цивілізації. Спираючись на історичну пам'ять, історичне мислення формує національні ідеї, які консолідують націю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашов Д.М. Младший сын: Роман. – Петрозаводск: Карелия. – 1977. – 544 с.
2. Балашов Д.М. Передать язык эпохи // Лит. Россия. – 1995. – 18 окт. – С.15-16.
3. Балашов Д.М. Письмо Пустовит Т.Н.от 14 апреля 1997 г. находится в домашнем архиве Пустовит Т.Н..
4. Гулыга А. Воспитание историей// Москва. – 1985. – №7. – С.28-36.
5. Крупин В.Н. И в поле каждую былинку и в небе каждую звезду//Литературная газета. – 1985. – 3 апр. – С.3.
6. Левит Е. Осталось только на фотографии. – М., 1981. – 348 с.
7. Лихачев Д.С. Искусство памяти и память искусства // Лит.газ. – 1982. – 15 декабря. – С.12-13.
8. Лихачев Д.С. Служение памяти// Наш современник. – 1983. – №3. – С. 4-28.
9. Локк Д. Избранные философские произведения. – Т.2.– М., 1960. – 497 с.
10. Поляков М. Велемир Хлебников. Мировоззрение и поэтика. – В кн.: Велемир Хлебников. Творения. – М.,1986. – 232 с.
11. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1995. – 538 с.
12. Скобелев Э.М. Мирослав, князь Дреговичский: Дума о минувшем. – Минск, 1979. – 571 с.
13. Югов А.К. Изобразительная сила русского слова// Собр.соч.: В 4 т. – М., 1985. – Т.4. – 354 с.
14. Юдин В.А. Человек. История. Память. – М.,1990. – 254 с.
15. Whorf, Benjamin Lee. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language. // Hollander, Edwin P., and Raymond G. Hunt (eds.) Classic Contribution to Social Psychology. – New York: Oxford University Press/London: Toronto, 1972. – 562 p.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості мови історичної літератури, які обумовлюють її роль у формуванні і збереженні історичної пам'яті народу, у вихованні любові й поваги до рідної землі її історії. На матеріалі творів Д. Балашова показано, що мова в історичній літературі є носієм національно-культурних цінностей, оскільки фіксує й доносить до сучасної людини закріплені у поняттях досвід, набутий народом упродовж століть свого існування і який не втратив актуальності і в наш час.

Ключові слова: мова, історична література, історична пам'ять, історичний досвід народу, національно-культурні цінності.

The article analyses those the features of language of historical literature, which determine its role in forming and saving of history memory of the people, in education of love and respect to the native country, its history. It is shown on material of D. Balashov's novels, that a language in historical literature is the transmitter of national and cultural values, as it reports to the modern man the fixed in notions experience acquired by the people during the centuries of the existence and preserving its importance in our time.

Key words: language, historical literature, history memory, history experience of the people, national and cultural values.

Руслана Савчук
(Київ)

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ІНТРАГОМОДІЕГЕТИЧНОЇ ОПОВІДІ У РОМАНІ Ф.САГАН “UN CERTAIN SOURIRE”

У теорії ментальних просторів Ж.Фоконьє та М.Тернера *ментальні простори* (надалі – МП) визначаються як невеликі за обсягом концептуальні “пакети”, які побудовані в такий самий спосіб, як ми мислимо та говоримо [7, с.102]. Ментальні простори, формуються у процесі мовленнєво-розумової діяльності як відображення нашого сприйняття дійсності [3, с.150]. Уважаємо, що в якості когнітивно-дискурсивних утворень вони структуруються в оповідному просторі (надалі – ОП) художнього тексту та виступають своєрідною підказкою для пізнання всього концептуального поля твору. МП, що стоять за лексичною підсистемою, представляють собою сукупність взаємопов'язаних концептів, які репрезентуються в художньому тексті одиницями, що входять до конкретної лексичної підсистеми [там само, с.150].

Художня проза Ф.Саган формує суб'єктивний інформаційний концептуальний простір, який представлено текстовим знаком [4, с.139], що характеризується власними особливостями та закономірностями у побудові й структурується завдяки наявності в ОП його основних наративних конститuentів. Таким чином, *ментальний простір художнього тексту сформований як простір референції, в основі якого перебуває семантичний простір* [5, с.170] (курсив наш. – Р.С.).

Актуальність обраної теми пояснюємо тим, що дослідження оповіді як наративної сутності в аспекті когнітивного й інтерпретативного підходів у теорії тексту надає можливість наблизитися до пізнання концептуального наповнення художнього твору, з'ясувати його внутрішню текстобудову.

Відтак, **мета** нашої статті полягає у визначенні основних тенденцій у формуванні МП інтрагомодієгетичної оповіді, що організовується гомодієгетичний оповідачем.